

EBÜZZİYA TEVFİK'İN “MERHÛM NÂMIK KEMÂL BEY” ADLI ESERİ (İNCELEME-METİN)

Abdulahkim TUĞLUK*

ÖZ

Namık Kemal, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinin başında gelmektedir. Sadece edebiyat değil tarih ve siyaset gibi alanlarda da önemli eserler kaleme alan Namık Kemal hakkında birçok eser telif edilmiştir. Bu eserlerden biri de ‘*Merhûm Nâmik Kemâl Bey*’ adlı eserdir. ‘*Kemâl Bey’in Terceme-i Hâli*’ ve ‘*Kemâl*’ isimleriyle de basılan bu eser Namık Kemal’in vefatının hemen ardından neşredilmiştir. Ebüzziya Mehmed Tevfik (1849-1913) tarafından Namık Kemal’in vefat ettiği tarih olan 1888’de kaleme alınan ‘*Merhûm Nâmik Kemâl Bey*’, biyografi niteliği taşıyan küçük bir eserdir. Namık Kemal’in talebesi ve dostu olan Ebüzziya Tevfik, bu biyografisinde Namık Kemal’in kısa fakat hareketli yaşamını belli başlı dönüm noktaları üzerinden irdeler. Namık Kemal’in fikir ve sanat hayatına ait önemli ipuçları da sunan bu eser, Namık Kemal’i tanıma adına önemli bir incelemedir. Bu makalede ‘*Merhûm Nâmik Kemâl Bey*’ adlı eser üzerine muhteva incelemesi yapılmıştır. Ayrıca eserin Latin harflerine çevirisi de yapılarak günümüz okurlarının istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, biyografi, Ebüzziya Tevfik, Türk edebiyatı

WORK OF EBÜZZİYA TEVFİK CALLED ‘MERHÛM NAMIK KEMAL BEY’ (CRITIQUE-TEXT)

ABSTRACT

Namık Kemal comes at the beginning of Turkish Literature’s the most important characters after the Tanzimat. Sevaral works are published about Namık Kemal who wrote up important works in the fields of not only literature but also history and politics. ‘*Merhûm Nâmik Kemâl Bey*’ is one of these works. This work, also printed with the names of ‘*Kemâl Bey’in Terceme-i Hali*’ and ‘*Kemâl*’, is published immediately after namık Kemal’s death. ‘*Merhûm Nâmik Kemâl*’ written by Ebuzziya Mehmed Tevfik (1849-1913) in 1888, the date that Namık Kemal passed away, is a small biographical work. Ebuzziya Tevfik, a student and friend of Namık Kemal, examines Namık Kemal’s short but moving life at certain turning points. This work, giving important clues about the view and art life of Namık Kemal, is an important analysing on behalf of recognition of Namık Kemal. In this article, the content analysis is made on the work of ‘*Merhûm Nâmik Kemâl Bey*’. Also by translating the work into Latin characters, it’s presented to today’s readers.

Keywords: Namık Kemal, biography, Ebüzziya Tevfik, Turkish Literature.

* Dr. Öğr. Üyesi, İğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, abdulhakimtuugluk@gmail.com

1. Giriş

Namık Kemal, sadece Türk edebiyatının değil Türk medeniyet tarihinin müstesna şahsiyetlerinden biridir. Kırk sekiz yıllık kısa hayatına rağmen önemli eserler veren, müstakil ve hür düşünceler ile aksiyonlu bir hayatı geride bırakan Namık Kemal, bu sayede medeniyet tarihimiz için oldukça kıymetli sayılabilecek önemli bir hazine bırakmıştır. Bu hususta görüş belirten Ömer Faruk Akün, Namık Kemal için, *edebiyat ve tarihten başka Türk toplumunun içtimâî, iktisadî, hukukî, kültür, rejim ve siyaset meseleleri üzerinde önemle durmuş, onların etrafında zihinleri aydınlatma ve kamuoyu yaratma misyonunu üstlenmiş bir düşünce adamıdır*¹ ibaresini kullanır. Akün'ün, *kamuoyu yaratma misyonu* ibaresi özellikle dikkat çekicidir. Namık Kemal, herhangi bir konuda fikir belirtmekle yetinen düşünce adamı değildir. O aynı zamanda serdettiği fikirlerin toplumda bir karşılık bulması ve gündem oluşturması için çaba sarf etmektedir. Namık Kemal böylece hem sözünde hem de fiilinde hararetlî bir karakter görünümünü vermektedir. Nitekim Mehmet Kaplan, Hürriyet kasidesinden hareketle Namık Kemal'i yorumlarken *ihtilâlcî bir tip, karşı gelen, muhalefet eden, savaşan bir insan* sıfatlarını kullanır.²

Türk edebiyatında ciddi ve somut anlamdaki ilk yenilik hareketleri genellikle Tanzimat Fermanı ve sonrasında Şinasi'nin icraatları ile anılır. Ancak, Namık Kemal'i edebiyatta yeniliğin öncüsü şeklinde takdim ederek bu hususta Şinasi'yi bile arka planda zikreden ediplerimiz bile vardır. Nitekim Süleyman Nazif, bir yazısında Namık Kemal'in Şinasi'den sonra gelme talihsizliğinden ve bir bakıma onun talebesi olma vasfından dolayı arka plana düştüğünü ima ederek şunları söyler:

“Ve öyle zannediyorum ki eğer tâlî’i Nâmik Kemâl şâkirdliğine ve dostluğuna sevk etmemiş olsaydı, Şinâsî bu kadar iştihâr ve (pîr-i teceddüd) unvanı onun nâm u zâtına inhisâr etmezdi. (...) İtikâdimca Nâmik Kemâl, Şinâsî'nin şâkirdi zannolunduğu, daha doğrusu kendisini böyle gösterdiği zaman bile ondan ziyâde kudret-i münşiyâneyi hâiz idi.”³

Yeni Türk edebiyatında yeniliğin öncüsünün kim olduğu sorusu kesin bir şekilde cevaplanamasa bile Namık Kemal'in bu hususta başı çekenlerden biri olduğu aşikârdır.⁴ Namık Kemal için yazılanların bibliyografyası bile hacimli bir kitap olabilecek düzeydedir.⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, Namık Kemal hakkında hazırladığı ve onun yazılarını içeren antolojisinde “ilk münekkidimiz odur, zaten bugünkü fikir ve san'at hayatımızın her şubesi biraz da onunla başlar. Tenkidi, memleketimize getiren,

¹ Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal*, İslam Ansiklopedisi, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, s. 375.

² Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 40.

³ Süleyman Nazif, “Garb Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri”, *Peyâm-ı Sabâh* Gazetesi, 17 Kânûn-u Evvel 1921 tarihli sayısı.

⁴ Bu hususta Ahmet Hamdi Tanpınar da Süleyman Nazif gibi düşünmektedir. Tanpınar, Namık Kemal'in Abdülhak Hamid Tarhan'a gönderdiği bir mektuptan hareketle Namık Kemal'in teceddüdün öncüsü olma hususunda gösterdiği tevazunun *bütün bir yanlışlık silsilesinin başlangıcı olduğunu* belirtmektedir. Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 212.

⁵ Bu konuda Mustafa Can tarafından kaleme alınan ve 174 sayfadan ibaret olan ‘Namık Kemal Bibliyografyası’ örnek gösterilebilir. Mustafa Can, *Namık Kemal Bibliyografyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.

romanı, tiyatroyu cemiyetimiz içinde yayan odur.”⁶ şeklinde bir beyanatta bulunarak Kemal’in edebiyatımızdaki önemini hülasa etmiş bulunmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar başka bir eserinde Namık Kemal’in iki büyük iş yaptığını ifade ederek bunları efkâr-ı umumiye ve edebiyat olarak açıklar. Tanpınar, Namık Kemal’in ilkinde hissesinin büyük olduğunu ikincisinde ise sadece onun himmetinin olduğunu kaydeder.⁷ Bu eksenle görüş belirten diğer bir isim olan Vasfi Mahir Kocatürk ise, Namık Kemal’in Avrupa efkârından aldığı ilhamı yerli kültürle çok güzel bir şekilde uzlaştırdığını belirtir. Kocatürk, Namık Kemal’in şiirini okuyanların divan şiiri içinde halk edebiyatının Köroğlusunu’nu gördüğünü iddia ederek Namık Kemal’in getirdiği yeniliğin boyutunu bir adım ileriye taşır.⁸ İnci Enginün de Namık Kemal’in Tanzimat’tan sonraki Türk edebiyatının en etkili şahsiyeti olduğunu belirtir.⁹ Görülüyor ki Namık Kemal Türk edebiyat ve fikir dünyasında ayrıcalıklı bir yere oturtulmuştur. Namık Kemal’in edebiyat ve fikir âleminde meydana getirdiği aksiyonun bu denli ön plana çıkarılmış olması Ebüzziya Tevfik’in, Namık Kemal’in vefatının hemen ardından onun hayatına dair bir eser kaleme alarak ona karşı minnet duygusunu ifade etmesini de bir ölçüde izah eder. Öyle anlaşılıyor ki Namık Kemal, Tanzimat sonrası Türk edebiyatının sembol isimlerinden biri olmayı henüz yaşadığı devirde başarmış bir şahsiyettir.

Burada bir hususa daha dikkat çekmek gerekir. Namık Kemal hakkında yazılanların övgü ya da yergi amaçlı olduğundan şikâyet eden Mehmet Kaplan, bu tespitinde hiç de haksız değildir.¹⁰ Bir edebiyat ve sanatkâr olmasının yanı sıra devlet adamı sıfatını da taşıyan Namık Kemal’in daha iyi anlaşılabilmesi için daha detaylı ama aynı zamanda bütüncül okumaların yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Maksat, Namık Kemal’i okuyup yere batırmak ya da göğe çıkarmak olmamalı; Namık Kemal’i anlayıp onu yorumlarken aynı zamanda muarız Ziya Paşa’yı da tetkik edip anlayabilmek olmalıdır. Böylece daha sağlıklı bir eleştiri yapmak mümkün olabilir.

2. Eser Hakkında

Namık Kemal’in vefatından günümüze kadar onun hakkında pek çok biyografi kitabı yazıldığı ya da eserlerinden seçme parçaların toplandığı antolojilerin derlendiği görülmektedir. Özellikle bu hususta Mithat Cemal Kuntay’ın üç ciltlik eserini başta zikretmek gerekir. Ancak Ebüzziya Tevfik tarafından yazılan bu küçük biyografi Namık Kemal’in hatırasını sıcağı sıcağına ve ölümünün acısı henüz taze yken aktarması bakımından ötekilerden ayrılmaktadır.¹¹ Nitekim Ebüzziya Tevfik, hem Namık Kemal’in yakın dostudur hem de onunla fikir noktasında teşrik-i mesai etmiş bir kimsedir. Bu itibarla onun Namık Kemal hakkında yazdıkları ikinci ya da üçüncü

⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Namık Kemal Antolojisi*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul 1942, s. 29.

⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988, s. 367.

⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, *Namık Kemal’in Şiirleri*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1966, s. 21.

⁹ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat’tan Cumhuriyete*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s.480.

¹⁰ Mehmet Kaplan bu hususta şu ifadeleri kullanır: “*Namık Kemal’e dair yazılan makalelerin pek çoğu, onu öğmek veya yere batırmak için yazılmış olduklarından bizce kıymetsizdirler.*” Mehmed Kaplan, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948, s. 4.

¹¹ Nitekim İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, Ebüzziya Tevfik’in bu eserinden *Kemâl’in vefâtında yazdığı risâle* diye söz eder. Bkz. İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 2, Haz. M. Kayahan Özgül, Ankara 2000, s. 1160.

bir kaynak olarak değil, doğrudan ve asli kaynak olarak telakki edilmelidir.

‘*Merhûm Namık Kemal Bey*’, 24 sayfadan oluşan küçük bir risâle hüviyeti taşımaktadır. Eserin farklı tarihlerde farklı isimlerle baskısı yapılmıştır. Buna göre tespit edebildiğimiz kadarıyla eserin ilk baskısının ne zaman yapıldığı tam olarak belli değildir. Her ne kadar kaynaklarda eserin ilk baskı tarihi olarak 1306 (M. 1888) gösterilse de kütüphanelerde yer alan kayıtlarda ilk baskı olarak gösterilen nüshanın tarihsiz olduğu görülmektedir. Bu ilk nüshada sadece kapakta ‘*Kemâl*’ ibaresi yer almakta ve altında Namık Kemal’in doğum ve ölüm tarihleri olan (1256-1306) notu bulunmaktadır. Öte yandan Milli Kütüphane’de eserle ilgili en erken kaydın 1304 olarak verildiği görülmektedir. Burada ayrı bir problemle karşılaşmaktayız. Zira eserin baskı tarihini veren kaynaklar arasında bir ihtilaf olduğu görülmektedir. Şöyle ki:

Namık Kemal’in vefat tarihi Rumi takvime göre 1304 Hicri takvime göre ise 1306’dır. Eserin sonunda yer alan ve Namık Kemal’in Ebüzziya Tevfik’e gönderdiği mektupta kullanılan tarih ise Rumi takvime göre verilmiş olup 1304 yılını göstermektedir. Ebüzziya Tevfik ise Namık Kemal’in ölüm tarihini Hicri takvime göre verir ki bu da 1306 yılını göstermektedir. Demek oluyor ki her hâlükârda eserin ilk baskısı Namık Kemâl’in vefatından çok kısa bir süre sonra yapılmıştır. Söz gelimi Mehmet Kaplan’ın hazırladığı tezde eserin yazım tarihi 1304 olarak gösterilmektedir.¹² Kimi kaynaklarda 1306 kimisinde ise 1304 tarihi verilmesinin tarih seçimindeki farklılıktan olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla eserin ilk baskısının “Kemal” adıyla ve Namık Kemal’in vefatından çok kısa bir süre sonra yapıldığını belirtmek gerekir.¹³ Eser daha sonra 1326 yılında *Kemal Bey’in Terceme-i Hali* adıyla basılmış 1327’de ise bu kez Merhum Namık Kemal Bey ismiyle neşredilmiştir. Mustafa Can’ın hazırlamış olduğu ‘Namık Kemal Bibliyografyası’ adlı eserde ise ‘*Kemal*’ adlı eserin ilk baskısı 1303 olarak gösterilmiştir ki bu tarih diğer kaynaklarda yer alan tarihlerin tümünden farklıdır.¹⁴ Dolayısıyla aslında hepsi birbirinin aynı olarak neşredilen bu eser, *Kemâl*, *Kemâl Bey’in Terceme-i Hali* ve *Merhûm Nâmık Kemâl Bey* olmak üzere üç farklı şekilde neşredilmiştir. Ancak her üç baskının da –dış kapak hariç- birbirinin aynı olduğu görülmektedir. Yani eserin içeriğinde bir değişiklik yapılmamış sadece eserin isminde bir tasarrufa gidilmiştir. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, her üç baskı arasında metnin esasında değişiklik içermeyen kelime düzeyinde bazı değişiklikler mevcuttur. Söz gelimi bir nüshada *veyl* olarak geçen ifade bir başka nüshada *vay* şeklinde geçmektedir. Bu değişiklikler metnin genel bütünlüğünü bozmayan nüanslar olarak dikkat çekmektedir. Öte yandan bütün baskıların her sayfasının üst kısmında *Kemâl* başlığını görmekteyiz. Buradan hareketle eserin esas isminin ‘*Kemâl*’ olduğu ancak kapak sayfalarında bu ismin farklılaştırılarak verildiği anlaşılmaktadır. Mehmet Kaplan, doktora tezinde Namık Kemal ile ilgili yazılan eserleri zikrederken ilk eser olarak Ebüzziya Tevfik’in ‘*Kemal*’ adlı eserinden söz eder.¹⁵ Kaplan, tezinde bu küçük hacimli eserden yeri geldikçe istifade eder.

Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal’in vefatından hemen sonra bir bakıma onun

¹² *Age.*, s. 231.

¹³ Önder Göçgün, Namık Kemal hakkında yazılan müstakil eserleri sıralarken ilk olarak Ebüzziya Tevfik’in eserini *Namık Kemal* adıyla ve 1304 tarihiyle verir. Bkz. Önder Göçgün, *Namık Kemal*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 194.

¹⁴ Mustafa Can, *Namık Kemal Bibliyografyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s. 44.

¹⁵ *Age.*, s. 3.

ruhunu şad etmek ve ona karşı şükran duygusunu izhar etmek maksadıyla bu küçük risaleyi kaleme almıştır. Nitekim eserin hacminin küçüklüğü, yazılışındaki çabukluk ve son kısımdaki bazı ifadelerden bunu anlamak mümkündür.

Eserin hemen girişinde Ebüzziya Tefvik Bey, Namık Kemal'in hayatına dair bir eser yazma düşüncesinin bile kendisi için imkânsız bir şey olduğu belirtir. Namık Kemal'in vefatından duyduğu şaşkınlık ve ıstırapı gözler önüne seren Ebüzziya Tefvik, ifadelerine şöyle devam eder: "Velev bir ân olsun böyle bir fikirde bulunmaklığım lâzım gelse idi beynimi pârelerdim."¹⁶ Ebüzziya Tefvik Bey'in Namık Kemal'le olan dostluğunu ispatlamada daha da ileri gittiğini şu sözlerden anlamak mümkündür: "Dünyâda en mukaddes tanıdığım şeylere kalem ederim, ki benim için onun gaybûbetinden dil-hırâş bir bâdire-i müsibet mutasavver değildir. Kâşki o haber-i musibeti idrâkden evvel başıma bir sâ'ika isâbet etmiş olsa idi, ne kadar isâbet etmiş olurdu."¹⁷ Bu sözler Ebüzziya Tefvik'in Namık Kemal'e olan muhabbetinin ne denli güçlü olduğunu ve Namık Kemal'den ayrılmanın Ebüzziya Tefvik'te bıraktığı derin tesiri göstermesi bakımından önemlidir. Mithat Cemal Kuntay da Ebüzziya Tefvik'in Namık Kemal'in vefat haberini aldığı sırada bayıldığını ve evindeki duvar saatinin durduğunu kaydeder. Kuntay'a göre Ebüzziya Tefvik bu saati bir daha kurmamıştır.¹⁸

Tıpkı Ebüzziya Tefvik gibi Süleyman Nazif de Namık Kemal'in vefat haberi hakkında şoka uğramıştır. Süleyman Nazif 1922 yılında verdiği ve sonradan kitaplaştırılan konferansında Namık Kemal'in ölüm haberini gazetede okuduktan sonraki hissiyatını şu ifadelerle ortaya koyar: "Evvela gözlerime, sonra gazeteye inanmadım. Ve o günkü ceridelerin hepsine, orada birer birer baktım. (...) Kendi kendime 'hayır başka Kemal de olabilir' dedim."¹⁹ Ebüzziya Tefvik ve Süleyman Nazif'in ifadelerinden hareketle şunu söyleyebiliriz ki, Namık Kemal'in henüz ellisine vasil olmadan vefat etmesi dostlarını oldukça müteessir etmiş; vefat haberi dönemin mütefekkir ve edipleri arasında bir şok etkisi meydana getirmiştir.

Müellif Ebüzziya Tefvik, Namık Kemal'in vefatından duyduğu teessürü ifade ettikten sonra hızlı bir geçiş ile Namık Kemal'in hayatına dair bazı önemli hadiseleri kronolojik düzende vermeye başlar. Bu hususta Ebüzziya Tefvik'in Namık Kemal'in doğum tarihinden işe başladığını ve doğum tarihi için düşünülen tarihi de eklediğini belirtmek gerekir. Buna göre Arif Efendi namındaki bir şairin, Namık Kemal'in doğumu için 'Erdi şeref bu dehre Mehmed Kemâl ile' ibaresiyle tarih düşürdüğünü görmekteyiz.

Müellif Ebüzziya Tefvik, Namık Kemal'in *Tasvir-i Efkâr*'ı Şinasi'den devralmasından başlayarak hızlı bir şekilde ve sadece çok önemli gördüklerini anlatarak Namık Kemal hakkında bilgi verir. Gerçekten de Namık Kemal'in Şinasi ile tanışması ve akabinde *Tasvir-i Efkâr*'ı idaresine alması edebiyat tarihimizin mühim hadiselerindedir. Orhan Okay, Namık Kemal'in Şinâsi ile tanıştıktan sonra adeta onun müridi olduğunu söyler.²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tespitine göre ise Şinasi'nin Avrupa'ya gitmesi ve Namık Kemal'in *Tasvir-i Efkâr*'ın başına geçmesi bu iki edibin

¹⁶ Ebüzziya Tefvik, *Merhûm Namık Kemal Bey*, İstanbul 1327, s. 3.

¹⁷ *Age.*, s. 3.

¹⁸ Mithat Cemal Kuntay, Namık Kemal, c. 2, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s. 768.

¹⁹ Süleyman Nazif, *Namık Kemal*, haz. Mehmet Samsakçı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 27.

²⁰ M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2014, s. 55.

münasebetlerinin o andan itibaren bitmesi anlamına gelmektedir.²¹ Namık Kemal, *Tasvîr-i Efkar*'ın idaresini ele aldıktan sonra makalelerinde sosyal meseleleri gündeme getirmeye başlar. Uçman'ın ifade ettiğine göre o sıralarda henüz 25 yaşlarında olan Namık Kemal'in makaleleri, *genç bir kalem sahibinden beklenmeyecek mükemmelliktir*.²²

Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal ile ilgili düşüncelerinde genellikle övgü dilini tercih etmektedir. Namık Kemal'in şairliğini Nef'i ile kıyasladığı cümlelerinde, Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in milletini düşündüğü için arka planda kaldığını savunur. Ebüzziya Tevfik'in Kemal'in şairliğini ve millet sevgisini mizana koyduğu şu ifadeler, Kemal'in mücadele ile geçen hayatına adeta bir teşekkür mahiyeti taşımaktadır:

“Kemâl, zuhûrundan irtihâline kadar şâ'ir olarak devâm etmiş olsa idi, nihâyet bu asr idrâkât ve tecelliyâtına lâyük ve binâenaleyh Nef'î'ye fâik bir şâir olurdu, fakat şî'riyle cân ve cihânından ziyâde sevdiği milletinde, husûlünü ümmid eylediği feyz-i terakkîye hissetmeye muvaffak olamaz idi. Çünkü şî'riyle hizmet edemez idi. (el-mer'û aduvvün limâ cehl) kâ'idesine istinaden hakkımızda sû-i zanna düşölmemesini ricâ ederiz. Biz şî'ri inkâr edenlerden değöiliz. Bil'akis bir milletin kuvve-i nâtıkası edebiyât ve o nâtıkânın âheng-i tabî'isi şî'r olduğunu i'tirâf ederiz. Maksadımız aksâm-ı edebden olan nazmın, edebiyâtın rûkn-ü aslîsi olan nesir kadar müfid olmadığını tefhîmdir.”²³

Ebüzziya Tevfik, yukarıda yer alan ifadeleriyle farklı bir tartışmanın kapısını da aralamış olmaktadır: Nazım mı daha yücedir nesir mi? Namık Kemal için bu soruyu cevaplamak gerekirse *-Hürriyet Kasidesi*'ni hariç tutmak üzere- nesrin nazma üstün geldiğini söylemek mümkündür. Namık Kemal'in mektupları, tiyatroları, gazete yazıları, tenkit yazıları ve tercümeleleri, mukaddimeleri düşünöldüğünde onun efkarında nesrin tesiri daha belirgin bir şekilde görölmektedir. Ancak Ebüzziya Tevfik, burada kendi şahsî fikrini de ifade etmiş oluyor ki ona göre edebiyatın aslı unsuru nesirdir.

Ebüzziya Tevfik, eserin devamında Namık Kemal'e olan hayranlığını sebeplerini de izah ederek açıklamaya devam eder. Nitekim Ebüzziya Tevfik bu eseri yazmaktaki maksadının Namık Kemal'in eserlerinden örnekler vermek olmadığını ve asıl maksadının Namık Kemal'in mezziyetlerine olan hayranlığını ortaya koymak olduğunu şu sözlerle ifade eder: “Maksadımız o fehâme-i edebin âsârından numûne göstermek değöil, âsâr-ı irfânına olan hayret ve meftûniyyetimizi göstermektir.”²⁴ Bu ifade her ne kadar şahsî bir beğenin ön plana çıktığını gösterse de bu cümlelerin Namık Kemal'in en yakın dostlarından birinin ağzından çıkmış olması eserin ehemmiyetini arttırmaktadır. Ayrıca Ebüzziya Tevfik'in bu sözlerinden hareketle *Merhûm Nâmık Kemâl Bey* adlı eserin Namık Kemal'in edebî şahsiyetini göstermekten çok onun büyüklüğünü göstermek ve buna karşı şükran ifadesinde bulunmak maksadıyla kaleme alındığını söylemek mümkündür.

Metnin sonunda Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in vefatını anlatırken onun vefatından kısa bir süre önce kendisine göndermiş olduğu bir mektuptan da söz eder.

²¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988, s. 347.

²² Abdullah Uçman, *Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi*, Namık Kemal, Ed. Turan Karataş-Orhan Kemâl Tavukçu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 21.

²³ Ebüzziya Tevfik, *Merhûm Nâmık Kemal Bey*, İstanbul 1327, s. 8.

²⁴ *Age.*, s. 15.

Buna göre Namık Kemal'in vefatından üç gün sonra Ebüzziya Tevfik'in eline ulaşan 17 Teşrin-i Sâni 1304 tarihli mektupta, Namık Kemal hastalığıyla ilgili olarak kendisine bilgi verir ve halsizliğinden söz eder. Namık Kemal bu mektubun yazılmasından üç gün sonra Rumi 20 Teşrin-i Sâni 1304 (Hicri 28 Rebiülevvel 1306) tarihinde vefat eder. Namık Kemal'in vefatından sonra mezarının Sakız'da değil de çok sevdiği Bolayır'da defnedilmesi için Ebüzziya Tevfik Bey'in Padişah'tan ricada bulunduğunu Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem nakleder.²⁵

Ebüzziya Tevfik eserin son kısmında Namık Kemal'in eserlerini türlerine göre tasnif ederek sunar. Ebüzziya Tevfik Bey'in sunduğu eser listesi yine Ebüzziya Tevfik Bey'in ifadesi ile Namık Kemal'in *müntezir* eserlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla listeye alınan eserler büyük çoğunlukla o dönem için Namık Kemal'in sağlığında basılmış eserlerdir. Ebüzziya Tevfik, eser listesine *gayr-i matbu âsâr* başlığı ile Namık Kemal'in henüz neşredilmemiş eserlerini de eklemiştir. Ebüzziya Tevfik'in bazı eserlerin isminde de kısaltmaya gittiği görülmektedir. Listeye eklenen kimi eserler ise daha sonra farklı isimlerle neşredilmiştir. Bununla birlikte Namık Kemal'e ait olup listede yer almayan eserler de mevcuttur. Bu açıdan Ebüzziya Tevfik'in sıraladığı eserleri üç başlık altında değerlendirmekte fayda vardır.

a. İsimlerini Kısaltarak Verdiği Eserler

Tiyatrolar başlığı altında verilen *Vatan* piyesi, bilinen ismiyle *Vatan Yahut Silistre* piyesidir.²⁶ Ebüzziya Tevfik, bu piyesin Almanca, Rusça ve Fransızcaya tercüme edildiğini belirtir.²⁷ Ebüzziya Tevfik, *İntibâh* ve *Cezmi* romanlarını ise hikâyeler başlığı altında ele alır ki, müellifin bu eserler için ayrıca 'roman' başlığı açmamış olması o dönemin edebiyat türlerine bakış açısını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Ebüzziya Tevfik'in 'risaleler' başlığı altında verdiği *Kanije*, ilk olarak Ahmet Nafiz adıyla 1290'da çıkarılmış²⁸ daha sonra ise *Kanije Muhasarası* adı altında neşredilmiştir. Yine *Tahrîb* adı ile verilen ve Ziya Paşa'nın *Harâbât*'ının tenkit edildiği eser, *Tahrîb-i Harâbât* adıyla neşredilmiştir. *Tahrîb-i Harâbât* 1874 yılında Namık Kemal'in Magosa sürgününde olduğu sırada kaleme alınmış kitap olarak neşredilmesi ise çok sonra olmuştur.²⁹

b. Farklı İsimle Neşredilen Eserler

Ebüzziya Tevfik eserleri sıralarken, ilk olarak *Terâcim-i Ahvâlî'd-dîn* başlığını

²⁵ Ali Ekrem, *Namık Kemal*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 121-122.

²⁶ İnci Enginün de *Vatan Yahut Silistre*'den söz ederken kısaltma yaparak *Vatan Piyesi* ibaresini kullanır. Bkz. İnci Enginün, *Namık Kemal ve Tiyatro*, Doğumunun Yüzdüncü Yılında Namık Kemal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 19.

²⁷ Ebüzziya Tevfik, *Nümüne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye* adlı eserinde Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre'nin Almancaya çevrilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdiği ve kendisine yazılan *Ebüzzîyâ Tevfik Bey Birâderime* başlıklı bir mektuba yer verir. Bkz. Ebüzziya Tevfik, *Numüne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1308, s. 483.

²⁸ Mehmet Kaplan, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948, s. 154.

²⁹ Eser, ilk defa Ebüzziya Tevfik tarafından *Mecmua-i Ebüzziya*'da tefrika olarak yayınlanmıştır. Bkz. Abdullah Uçman, 'Namık Kemal', *Tanzimat Edebiyatı*, Koord.: İsmail Parlatır, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 279.

açar. Namık Kemâl, ilk neşredilen eseri olan *Devr-i İstilâ*'dan sonra İslam tarihinin önemli isimlerinden bazılarının biyografisini kaleme alır. Bu hususta Salahaddin-i Eyyubi, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim'e yer veren Namık Kemal, bu üç ismin biyografisini *Terâcim-i Ahvâl* başlığı altında birleştirip, *Devr-i İstilâ*'yı da dâhil ederek *Evrâk-ı Perîşân* adı altında neşreder.³⁰ *Evrâk-ı Perîşân*, Namık Kemal'in kimi eserlerini topladığı bir külliyyat oluşturma çabasının müessesem halidir. Ömer Faruk Akün, *Evrâk-ı Perîşân*'ın yarıda kalmış olmasıyla Türk edebiyatının önemli bir mahrumiyete duçar olduğunu belirterek eserin önemine atıfta bulunur.³¹ İlginçtir ki Ebüzziya Tevfik, Namık Kemâl'in eserlerinin arasında *Evrâk-ı Perîşân*'dan söz etmez.

Ebüzziya Bey'in *Terâcim-i Ahvâl* içinde zikrettiği diğer bir eser ise *Emir Nevrûz*'dur. Bu eser ilk olarak *Terceme-i Hâl-i Emir Nevrûz Bey* adıyla neşredilir ve ilk etapta *Evrâk-ı Perîşân*'a dâhil edilmez.³² Eserin daha sonra *Terceme-i Hâl-i Emir Nevrûz* adıyla neşri yapılır. *Terâcim-i Ahvâl*'i oluşturan biyografiler aynı anda yazılmamış hepsi farklı tarihlerde yazılmıştır.³³ *Evrâk-ı Perîşân* adı altında neşredilen *Terâcim-i Ahvâl*'in başında kısa bir mukaddime yer almaktadır. Abdullah Uçman, Namık Kemal'in *Evrâk-ı Perîşân*'da seçtiği isimlerin tesadüfi olmadığını, Namık Kemal'in söz konusu isimler üzerinden kendi fikirlerini ortaya koyma fırsatı bulduğunu dile getirir.³⁴

Müellifin gayr-i matbu âsâr başlığı altında verdiği *Celâleddîn-i Harezmi*³⁵ ise, ilk olarak Ebüzziya Tevfik Bey tarafından *Celâleddin* adıyla tefrika haline yayınlanmış, 1292'de ise mukaddimesiz olarak *Celâleddîn Harzemşâh* adıyla ilk defa kitap halinde neşredilmiştir.³⁶ Eserin 1292 (1876) tarihli baskısında iç kapakta 'Celâl' başlığı ile karşılaşmaktayız. Rodoslu Salih Hilmi tarafından yapılan 1315 tarihli neşrin sırt kısmında da 'Celâl' ifadesi dikkat çekmektedir. Bu, eserin 'Celâl' ismiyle de anıldığını göstermektedir. Nitekim *Mukaddime-i Celâl* ifadesi de bunu doğrulamaktadır.

Ebüzziya Tevfik, o dönem henüz neşredilmemiş bulunan fakat neşrinde fayda gördüğü diğer bir esere, Namık Kemal'in mektuplarına da değinmektedir. Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in mektuplarının basılması halinde bunun hacimli bir eser teşkil edeceğini belirtmektedir. Nitekim Fevziye Abdullah Tansel daha sonra bu mektupların büyük bir kısmını *Namık Kemal'in Hususi Mektupları* adıyla neşretmiştir.

³⁰ Bkz. İskender Pala, *Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 1-3.

³¹ Ömer Faruk Akün, Namık Kemal'in Kitap Halindeki Eserlerinin İlk Neşirleri, *Türkiyat Mecmuası*, c. XVIII, İstanbul 1976, s. 26.

³² Konu ile alakalı bilgi veren Ömer Faruk Akün, *Terceme-i Hâl-i Emir Nevrûz*'un da *Evrâk-ı Perîşân* serisine dâhil olduğunu ve bu hususun eserin sonraki baskılarında ortaya konulduğunu kaydeder. Bkz. *A.g.e.* s. 51. Nitekim elimizdeki 1302 tarihli ve *temsil-i sâni* notu ile verilen baskının kapağında *Evrâk-ı Perîşân / Terceme-i Hâl-i Emir Nevrûz* başlığını görmek mümkündür.

³³ Bkz. Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal*, İslam Ansiklopedisi, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.

³⁴ Abdullah Uçman, *Namık Kemal*, Tanzimat Edebiyatı, Koord.: İsmail Parlatır, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 253.

³⁵ Ebüzziya Tevfik *Celâleddin Harzemşâh*'ı gayr-i münteşir olarak tavsif etse de eserin 1292 (1876) tarihli baskısı elimizdedir. Dolayısıyla Ebüzziya Tevfik Bey'in bu neşirden haberdar olmadığı ya da başka bir nedenle bu neşri eserine almadığı görülmektedir. Ebüzziya Bey, *Mukaddime-i Celâl*'i ise neşredilen eserler arasına dâhil eder.

³⁶ Bkz. Abdullah Uçman, *Namık Kemal*, Tanzimat Edebiyatı, Koord.: İsmail Parlatır, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 272.

c. Sözü Edilmeyen Eserler

Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'in eserlerini sıralarken bazılarına yer vermemiştir. Örneğin *Micromegas Tercümesi*, *Târih-i Askerî*, *Ta'lim-i Edebiyyât Üzerine Risâle*, *Renan Müdâfânâmesi*, *Rüya*, *Silistre Muhasarası* gibi eserler Ebüzziya Tevfik'in sözünü etmediği Namık Kemal'e ait eserlerdir. Bu eserler daha sonra farklı tarihlerde neşredilmiştir. Ayrıca Ebüzziya Tevfik'in eserinin yazıldığı tarihten çok sonra neşredilmiş bulunan *Makâlât-ı Siyâsiye ve Edebiyye*, *Ahmet Mithat'a Mektup* gibi eserler de Ebüzziya Tevfik'in listesinde bulunmamaktadır. Bunlardan *Makâlât-ı Siyâsiyye ve Edebiyye* daha sonra Namık Kemâl'in oğlu Ali Ekrem tarafından bir araya getirilmiş ve günümüzde Latin harflerine çevrilerek neşredilmiştir.

Sonuç

Merhûm Nâmık Kemâl Bey, küçük bir biyografi niteliği taşımakla birlikte tarihî bir hüviyete de sahiptir. Müellifinin Namık Kemâl ile olan dostluğunun nişanesi olan ve bir bakıma vefa borcu olarak kaleme aldığı bu eser, Namık Kemal hakkında kısa ve öz bilgi almak adına önemli bir boşluğu gidermektedir. Öte yandan bu eser, Namık Kemal'in vefatının hemen ardından yazılması münasebetiyle ona karşı dönemin galip hissiyatını taze bir lisanla ifşa etmektedir. Müellif Ebüzziya Tevfik bu eserinde, Namık Kemal'in şair, nasir, fikir ve devlet adamı olarak kazandığı ehemmiyetin hangi amillere bağlı olduğunu kısa anekdotlarla izah eder. Cümlelerinde Namık Kemal'den övgü ile bahseden Ebüzziya Tevfik, Namık Kemal'i kaybetmenin üzüntüsünü eserin tamamına yayar. Namık Kemal'in ardından onun hakkında yazılan ilk müstakil eser olma vasfını taşıyan bu küçük risale, edebiyat tarihimiz açısından önemli bir ilk örnektir.

EK: (Metnin Latin Harflerine Aktarılmış Hali)³⁷

MERHÛM NAMIK KEMAL BEY³⁸

Birbirimizden edeli iftirâk

Şöyle hayâl etti felek kim teni

Zihne nakş olmuşken sûretim

Sen de bana benzetemezsin beni

Kemâl

Ne hatâ eyledik ey tîr-i kec-endâz-ı felek

Milletin geldi ciğer-gâhına durdu peykân

Kemâl gibi bir dâhî-i irfânın terceme-i hâlini yazmak bana nasîb olacağını kim hâtıra getirirdi. Velev bir ân olsun böyle bir fikirde bulunmaklığım lâzım gelse idi beynimi pârelerdim.

Hakîkat bu iken o hârîka-i rûzgârın fıkdanımı idrâk eyledim. Dünyâda en mukaddes tanıdığım şeylere kasem ederim ki benim için onun gaybûbetinden dil-hırâş bir bâdire-i musîbet mutasavver değildir. Kâşki o haber-i musîbeti idrâkten evvel başıma bir sâ'ika isâbet etmiş olsa idi, ne kadar isâbet etmiş olurdu.

Kemâl ne idi,

Bir bârika-i irfân.

Ya hiç bârikayı tasvîre imkân mutasavver midir, ma'mâfih ben burada -velev bir zamân için olsun- te'essürâtıma galebe ile vazîfemi ifâya çalışacağım; çünkü beni vazîfe-perver eden onun iltizâm-ı vazîfede gösterdiği i'tinâ idi.

(خدمتاً صفا ودع ما كدر)

³⁹ [4]Kemâl Bey, vâlidesinin pederi Abdullatîf Paşa Tekfurdağı muhassılı iken 1256 Şevvâlinin yirmi altıncı günü orada zînet-sâz-ı mehd-i vücûd olmuştur. Hatta velâdetine bir ta'miye ile şu'arâdan Ârif Efendi nâmında bir zât "Erdi şeref bu dehre Mehmed Kemâl ile" târîhini söylemiş.

Müşârüniyleh târîh-i Osmâniyyede pek çok sahâif-i şân u şeref isti'âb etmiş

³⁷ Metindeki yabancı kelimeler okunurken mümkün mertebe Osmanlıca imlâyâ bağlı kalınmıştır. Metin içindeki ayn ve hemzeler –bazı istisnalar hariç olmak üzere- kesme işareti ile (‘) gösterilmiştir. Metinde Türkçe olan ibareler mümkün mertebe günümüz okunuşuna göre uyarlanmıştır. Metinde yer alan Arapça ibâreler olduğu gibi korunmuş, dipnotta bu ibârelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Metin içinde sayfa numaraları köşeli parantez içinde verilmiştir.

³⁸ Metnin Latin harflerine çevirisinde *Merhûm Nâmık Kemâl Bey* adıyla neşredilmiş olan 1327 tarihli nüsha esas alınmış ve diğer nüshalar arasındaki dikate değer farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.

³⁹ Kederi bırak, safayı al. (yayınlayan notu)

bir dūd-mân-ı celâdet ve siyâsetin zamânımızda idrâk olunmuş yegâne semeresi idi.

Pederi Mustafa Âsım Bey onun pederi Sultân Selîm-i Sâninin ser-kurnâsı Şemseddîn Bey, onun pederi şu'arâdan Kapudân-ı Deryâ Ahmed Râtıb Paşa, onun pederi ise Nâdir Şâh ile muhâbir ve gâlib olan meşhûr Sadrazam Topal Osmân Paşadır.

Müşârünileyhin kendi akvâl-ı bâkiyyesinde ki: “Necâbet-i insân için hakikat-ı hâlde istenilmeyecek şeylerdendir diyemeyiz. Elbette tâhir bir nesebden gelmek rezil bir babanın sulbünden gelmekten, insâniyyetin kâffe-i meziyyâtını idrâk edenlerce müreccahtır”.

Demek isteriz ki Kemâl Bey, neseben dahi hakîkaten fezâil ve celâil ile ârâste bir hânedânın ferzend-i necîbi idi. Ma'mâfih Kemâl ma'rûf bir hânedâna mensûb olmamış olsa dahi kendisi bir hânedân-ı şeref vücûda getiren e'âli-i fitrattan idi. Çünkü Kemâl ecdâdıyla iftihâr edenlerden olmadığı hâlde zamânı onun vücûduyla iftihâr eylerdi. Binâen'aleyh onun silsilesi kendisinden başlaması tabî'dir. [5] Çünkü müşârünileyh başlı başına bir devir teşkil eden e'âzım idi, Kemâl Bey, dört beş ay Bâyezîd Rüşdiyyesine, birkaç ay da Vâlide Mektebine devâm eylemiş ve on iki yaşında iken 67'de büyük pederiyle Kars'a azîmetinden dolayı bir daha mektebe gidememiştir. İşte Kemâl'in akıllara vелеh verecek ihâta-i külliye-i fazl u irfânı hep kendisinin semere-i sa'y u içtihadı idi.

Kemâl Beyin ibtidâ-yı iştihârî şî'rleridir. Hatta nâmı meydâna çıktığı zamân (Nâmık) Bey diye yâd olunurdu. Kendisinin bâdi-i iştihârî ise:

“Zuhûr-u reng-i kesret Pertev-i nûr-u Hudâdandır

Televvün hey'et-i eşyâda te'sîr-i ziyâdandır”

matla'ını hâvî olan gazeli idi. O târihte ise Kemâl 17 yaşında idi.

Şî'rde ihtiyâr ettiği meslek Nef'î, Fehîm yolu idi. O yolda ise hakîkaten o iki sâhib-i meleke gıpta-resân olacak pek çok parlak şî'rleri görülmüş. Muahharen:

“Biz ol âli-himem erbâb-ı cidd ü içtihadız kim

Cihângîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten”

beytini hâvî olan kasîde-i meşhûresi yolunda hamâset-i efkâr ve hissiyât-ı ulviyyesine tercümân olacak şî'rler söylemiştir.

Yetmiş dokuz târihinde *Tasvîr-i Efkar*'a muharrir olmuştu. Kendisi ise on yedi yaşından beri Bâb-ı Âli Tercüme Odası'na [6]devâm etmekte idi. Fakat bizce maksûd onun devâm ettiği kalem değil, vefâtına kadar dest-i irfânından bırakmadığı kalem olduğundan, mazbûtât ve mülâhazâtımızı o nokta-i nazardan yürüteceğiz. İşte tanıdığımız Kemâl'in asıl mebde-i iştihâr-ı edebî ve siyâsîsi bu târihtir.

Hatta bu târihten i'tibâren (Nâmık) mahlas-ı şâ'iranesi (Kemâl) nâm-ı sahîhiyle velvele-sâz-ı âlem-i edebiyât olmaya başlamıştır.

Tasvîr-i Efkar'ın zuhûru devr-i cedîd edebiyâtımızın fâtıhasıdır. Üstâd-ı a'zâm-ı Kemâl olan Şinâsî'nin te'sîs-i bedî'i olan o varaka-i havâdis, iki satırdan ibâret bir vak'a-i âdiyyeye kadar kâffe-i mebâhisi bir başka tarz-ı ifâdede tahrîr ve neşirde devâm eylediğinden, pek az zamân içinde halkın fikr ü lisânı bir tavr-ı dîgere tahavvül isti'dâdını göstermeye başladı. İnsâna eski yolda yazılmış eserler cadı görmüş kadar korkunç ve âdî yolda yazılmış şeyler bî-edebler lisânı kadar müstekreh

görünmeye başlamış idi. Hâlbuki tarz-ı kadîmin tasnî’-i sâmi’a karîbine meczûb veya mağlûb olanlarla meslek-i cedîdin -hayâlât-ı vehmiyye ve gulüvv-ü mutlak ve bâziçe-i elfâzdan ârî olan- hakikat-perestliğine müncezib bulunanlar arasında bir mahşer-i cidâl teşkîl etmeye başlamış idi.

Meslek-i kadîm erbâbı zamânları cihetiyle bi’t-tabî kesrette ve edebiyât-ı [7] sahîha pey-revânî ise âgâz-ı ahd-i zuhûrları olmak hasebiyle henüz kıllette idi.

İşte bu aralıkta idi ki *Tasvîr-i Efkâr* ile *Rûz-nâme-i Ceride-i Havâdis* arasında ma’hûd “*Mebhûsete’n-ânhâ*” mübâhasesi meydâna geldi.

O vakte kadar gazetelerde bu yolda mebâhis cereyânî sâbık’l-emsâl değil idi. Çünkü *Tasvîr*’in zuhûruna kadar zâten *Tercümân-ı Ahvâl* ile *Ceride*’den başka gazete de yok idi. Binâen’aleyh bu mübâhase tarz-ı kadîm ile tarz-ı cedîdi yek-dîgerinden ebediyen ayırmaya pek büyük hizmet eylemiştir.

Binâen’aleyh o târihten i’tibâren edebiyât-ı cedîde, ya’ni sahîha vücûd bulmaya başladı. Bi’t-tabî müntesibîni de telessür eyledi. Zîrâ mâzînin mahsûl-i irfânî -ne kadar parlak, ne rûte şa’şa’a-nisâr olsa- uyûn-u ahlâfî hîre-dâr edecek revnak u meziyyeti hâiz olamaz.

(لكل زمان مسلك ورجال)⁴⁰

O mübâhase hitâm bulduğı sırada idi ki allâme-i edeb Şînâsî, bir sebeple Paris’e çekilerek *Tasvîr*’i münhasıran Kemâl’in uhde-i irfânına terk eyledi. (1281)

Kemâl ise bu târihte henüz reye’ân-ı şebâbdan kurtulmuş bir genç idi. Nesirde ise nazmdaki kuvvet ve iktidârına nisbetle tıfl-ı nev-heves sayılırdı. Binâen’aleyh tab’an şâir yaratılmış olan nâdire-i fitrat, mahbûb-u kalbi olan şi’ri terk etmeye ve ona bedel siyâsiyyâtı “ma’sûka-i vicdân” edinmeye mecbûr oldu.

[8] İnsânın bir meyl-i cibillî ile perestîş ettiğı bir şeyi, bir sevk-i zarûrî ile dîger bir şeyle istibdâl etmesi pek çok mücâhede-i nefse tevakkuf eder. Buna ise dünyâda iltizâm-ı vazife fikrinden başka bir kuvve-i mücbere mutasavver değildir.

Mücâhede-i nefis ile hevesâtına galebe ise herkesin kârı değil fitrat-ı âliye ashâbının dâhil-i iktidârıdır. Fıtrat-ı âliye ashâbının ise iltizâm-ı vazife en mukaddes şi’ârıdır. Bu şi’ârı muhâfazada sâbit olanların ise ebnâ-yı millet ilâ kıyâmü’s-sâ’e şükr-güzârıdır.

Vay!⁴¹ O vazife-nâ-şinâse ki bu dünyâ-yı fânide nef’-i-nâs ile hayr-ı nâs şerefi kâfi iken âgrâz-ı nefsâniyyesini tatyibe çalışmak ecel kârıdır.

Kemâl, zuhûrundan irtihâline kadar şâ’ir olarak devâm etmiş olsa idi, nihâyet bu asrın idrâkât ve tecelliyâtına lâıyk ve binâenaleyh Nef’î’ye fâik bir şâir olurdu, fakat şi’riyle cân ve cihânından ziyâde sevdiği milletinde, husûlünü ümid eylediğı feyz-i terakkîyi hissetmeye muvaffak olamaz idi. Çünkü şi’rle hizmet edemez idi.

«المرء عدو لما جهل»⁴² kâ’idesine istinâden hakkımızda sû-i zanna düşülmemesini

⁴⁰ Her mesleğın zamanı ve erbabı vardır. (yayınlayan notu)

⁴¹ Bazı baskılarda ‘vay’ sözcüğü ‘veyl’ olarak geçmektedir. (yayınlayan notu)

⁴² Kişi bilmediğinin düşmanıdır. (yayınlayan notu)

ricâ ederiz. Biz şî'ri inkâr edenlerden değiliz. Bil'akis bir milletin kuvve-i nâtıkası edebiyât ve o nâtıkanın âheng-i tabî'îsi şî'r olduğu i'tirâf ederiz. Maksudımız aksâm-ı edebden [9]olan nazmın, edebiyâtın rükn-ü aslîsi olan nesir kadar müfid olmadığını tefhîmdir.

İkisi de bu asrın yetiştirdiği dehât-ı irfândan olan Hugo ile Tier'i göz önüne alırsak -hatta meziyyât-ı şâ'irânesinin fevkal'âdeliği cihetle Hugo'yu üç i'lâ-yı istisnâya es'âd ettiğimiz halde dahi- Tier'in edebiyât-ı siyâsiyesiyle memleketine ne kadar nâfi hidemât ibrâz eylediğini i'tirâfa mecbûr oluruz. Fakat bu meziyyeti Hugo'da göremediğimizi söylemekten de çekinmeyiz. Siyâsiyyât ma'şûka-i vicdânı idî demiş idik. Kemâl şî'r nokta-i nazarından Osmânlı ve İrân şu'arâsı içinde Nef'î'nin hâiz olduğu mertebe-i iktidara vâsıl olmuş bir şâ'ir tasavvur etmez ve müşârünileyhin -belâgatın bir tarz-ı sitemânesi itlâkına şâyân olan- manzûmâtına meftûn iken siyâsiyyâta olan hürmet-i vazîfe-perverânesi sâikasıyla Ziya Paşa'yı

“Bayrâm gibi bir har-ı zamâne
Kıydı o yegâne-i cihane”

kavlından dolayı ahbâb arasında değil, muhâsımın miyânında bile tefevvüh olunamayacak sözlerle muâheze eylemiştir. İşte vazîfeten muhâfaza-i meslek meziyyeti böyle olmak lazım gelirdi.

Hâsılı Kemâl, mecbûl olduğu kudret-i hârikulâ'de-i irfânı edebiyâtın siyâsiyyât ve ahlâk kısımlarına hasr etmekle beraber, bulunduğu [10]asırda teveccüh olunan ka'be-i kemâlât ve fezâile vusûl için elfâzdan âdetâ kadr-i şumûlü olan muhafazakârlığı ashâbına terk ile memleketin maksûd-u âtîsi bulunan erbâb-ı şebâbı feyiz-yâb-ı ma'rifet ve kemâl etmeye çalışmış ve bu azm-ı âli-himmetânede hiçbir mâni'aya ehemmiyet vermemiştir.

Müşârünileyhin terceme-i hâl-i siyâsi ve edebisini tezyîn eden vekâyi'-i fâhiresindendir ki “*Âkif Bey*” nâmındaki tiyatrosunun esâsını Mağosa'ya vâsıl olduğu gece atılmış olduğu zindân-ı belâda tasvîr eylemiştir.

Bu dâr-ı mihnet içinde numûne-i âhîret itlâkına sezâ-vâr olan öyle bir muzîk-i ukûbette zihnini tasavvurât-ı edebiyeye ile meşgûl etmek ve hatta bu meşgûliyyeti bulunduğu hâl ve mevki'i hâtıra getirmeyecek raddelerle îsâl edip de bir oyunun eşhâsını pîş-i tasavvura alarak kendisini tiyatrodâ bulunur gibi zevk-yâb eylemek, öyle âdî yaratılmış adamlara müyesser olur hasâisden olmasa gerektir.

İşte “fezâil-i zâtîyye ve meziyyât-ı siyâsiyye ve edebiyeden kesret ve tenevvü'ü akla durgunluk verecek nice evsâf-ı celîleyi câmi' bir nüsha-i kübrâ-yı” irfân olan Kemâl, efkârını dâima e'âzıma taklîd veya mefâhîr ve sevâbıkımızı feyyâz-ı kudretin kendisine râyegân kıldığı üslûb-u beyân ile tasvîrde gösterdiği i'tinâ-yı hassasenin mu'âveneti sâyesinde yazdığı şeyleri tarafdârânına değil [11]hilâfgîrânına bile te'sîr ve kabûl ettirmeye muvaffak olmuştur. Binâen'aleyh nâmına sâhib-kıran-ı edeb itlâk olunsa nâ-revâ mıdır? “Ekser e'âzımı bulunduğu mertebeye zamânının te'sîri îsâl eder” bil'akis Kemâl zamânını ihrâz ettiği mertebe-i irfâna kendi kaleminin te'sîriyle vâsıl olmuştur.

Bundan yirmi sene mukaddem eli kalem tutar yirmi genç tasavvur etmek bayağı istihâleye vücûd vermek kabîlinden idi. Bugün mülkûn her köşesinde o hümâm-ı irfânın sâyesindedir ki yazı yazmaya, yazdığı şeyleri umûma beğendirmeye muktedir iki binden ziyâde erbâb-ı şebâb ta'dâd olabilir.

En mükemmel bir mekteb-i irfânın bile bu kadar bir zamân içinde bu derecelerde adam yetiştirmesine ihtimâl verilemez.

Onun zuhûruna kadar lisân-ı edebimiz ebkem hükmünde idi. Nâtıkamıza inbisât veren onun nağâmat-ı irfânıdır. *Tasvîr-i Efkâr*'da her gün bir başka zemînde serd-i mutâla'ât ettikçe, o zamâna göre suhan-ver geçinen köhne-perverler bile hayrân olurlar idi.

Kemâl lisânımızda ârzû ettiği inkılâbı icrâyâ muvaffakiyetle bugün bize bir nâtıka-i irfân-ı yâdigâr olmuştur.

Kendisinin “*Arab Köle*” tesmiye eylediği kalem, yed-i irfânına musahhar oluncaya kadar (en vâzih ta'bir ile) çetrefil idi. Zebân-ı kaleme sahâif-i edeb ve irfânda belîğâne sâniha-ârâ-yı beyân olmak hâssasını onun himmet ü ma'rifeti ifâza eyledi.

[12]Kemâlin kitâb şeklinde basılan ilk eser-i kalemi (*Devr-i İstilâ*) risâlesidir. Bu risâleyi 1282 senesi Ramazânının onuncu gecesi ale't-tarîk'ü-l imlâ bana yazdırmış idi.

Hiç tashih görmeden bir sene sonra, hatta kendi re'yi hilâfına olarak 83 senesi Ramazânında *Tasvîr-i Efkâr* tefrikasına derc ettiren de ben idim.

Kemâlin büyüklüğünü idrakime işte bu risâlesi sebep olmuştu. Kalemle kâğıdı elime alıp makâleyi “vaktâ ki mukaddemâ iklim-i Arabdan zuhûr ile az müddet içinde nûr u seher gibi âfâka münteşir olan fark-ı İslâmiyye...” sözleriyle takrîre başladığında, ben imlâyâ bedel hayrân hayrân yüzüne bakmış idim.

Bunun üzerine (niçin yazmıyorsun?) suâlinde bulunduğundan (ömrümde vaktâ ki ile başlar bir ibâreye tesâdüf etmediğimden bir şey rivâyet ediyorsun zann ettim) cevâbını vermiş idim. O, güldükçe gönüllere bir safâ-yı câvidâne bahş eden baygın gözleriyle yüzüme bakarak, bir ibtisâm-ı müşfikâne ile “Yaz bakayım! Sonra öğrenirsin” demiş idi. Binâen'aleyh târîh-i Osmânî'ye vekâyi'-i âdfyesine kadar ihâta-i külliyesi olan o sâhib-i dehâ gece sâ'at üçten ona kadar, hatta kâh mu'tâdı olduğu üzere gezinerek ve kâh ef'âlini tasvîr ettiği selâtin-i âlîyyeye mutlak-ı [13]mazbûtu olan nakarât-ı târîhiyyeyi nakl eyleyerek risâleyi kâmilten imlâ eyledi.

Bu risâle kendisinin dediği gibi pirinç üzerine Fâtiha yazmak kabilinden bir eser-i kemâldir.

Binâenaleyh bir vaktiler her gecede onun gibi ve fakat her biri ahlâk ve siyâsiyyâta veya letâif ve edebiyâyâ ait olarak yazdığı yüzlerle makâleler meydânda olmayıp da yegâne eser-i kalemi bu risâlecik olsa, yine Kemâl'in azâmet-i iktidârına bürhân olarak ikâme edilebilir.

Kemâl'in, ahlâk-ı fâzıla ve meyelân-ı mehâsin ve bâ-husûs nezâhet-i edibâne gibi birtakım hasâil-i âliyyesini yakında takdîre muvaffak olanlar kendisinin hakikaten bir fitrat-ı ber-güzide ile mecbûl olduğunu i'tirâf ederler.

Ahlâk-ı fâzıla ve nezâhet-i edibânesinin en küçük bir numûnesini gösterelim: Abdülhak Hâmid Bey'e olan ve mecmû'a-i âcizânemin cild-i sânisinde neşr edilen bir mektûb-u mufassalda “Bana yetişmek için mürûr-u zamân ihtiyâcını hangi mes'eleden dolayı beyân ediyorsun, daha yetişip de ne yapacaksın. Şimdiden kırk yaşında olmayı mı merâk ettin? Sen kalbinden tamâmiyle emînsin ki Türkçede yazı yazmak bizim yazdığımız tarzlara münhasır ise bizim kadar, hata ba'zı yerlerde benden iyi, fakat bir

takım yerlerde benden fenâ yazıyorsun (işte o kadardan ol hikâyet, bâkisi [14] güzâf-ı bî-nihâyet) “Ben mertebe-i cehlîmi bilirim” diyorsun. İşte sana bir ibâre söyleyeyim ki senin ibârenden güzeldir: Ben hem kendi mertebe-i cehlîmi, hem senin derece-i irfânını bilirim. Benimle muhâberen vâsıta-i istifâde değildir. Âdetâ bizim fakîr hocalarımızın medreselerde i’tiyâd ettikleri müzâkeredir. Benim maksadım ise kendi ilmimi tasdik ettirmek değil. Arkadaşlığımı tasdik ettirmektir. Mektûblarımın hepsini bir yere toplarsan bu fikirde bulunduğuma delâlet eder” demiştir.

İşte Şînâsî mesleğinin, ki hakâyık-ı fikriyyeye lisân vermekten ibârettir. Bu asrın kemâlât-ı ma’ârifiyle tevsî’ ve tezyînine muvaffakiyetle edebiyât-ı Osmâniyyeyi unvânına lâıyk bir tarz-ı mahsûsa tahvile muvaffak olan Kemâl, nezâhet-i mecbûle ve ahlâk-ı fâzılası hasebiyle kendisini, meftûn-u irfânı olan ezkiyâ-yı yârân ile şerîk-i edeb menzelesine tenzîl ederek “senin benimle muhâberen vâsıta-i istifâde değildir, adeta müzâkeredir” diyecek kadar edîb-i nezâhet-şî’âr idi.

Dünyânın her tarafında câri olduğu üzere Kemâl dahi, meslek-i hakikat-perverâne-i edebinden dolayı pek çok husûmete uğramıştır. Fakat bu husûmetler kendi ta’bîr-i vechile “ya ihtiyârlık seyyiesiyle ayakta duramayanların veya hilkatinin müsâid olduğu yerlere çıkmaya çalışıp da muktedir olamayanların sukûtundan etrafa dağılan topraklar kabîlinden” ve binâen’aleyh müddet-i fevranı bir sigara dumanı kadar kısır idi velev olmasa bile Hurşîd-i ma’rifet [15] ve hakîkati gubâr-ı telâş ve şemâtetle setre çalışmak (balçıkla güneş sıvamağa) kalkışmak gibi sa’ylerinin haybet u hamâkatlerinden başka bir semere göstermez idi. Binâen’aleyh Kemâl mesleğinin isâbet ve hakikatinden emîn bulunduğu cihetle bu gürûhun ta’n u şemâtetine kat’an ehemmiyet vermemiştir.

Kemâl’in meziyyât-ı edebiyesinden biri de hizmet-i lisândır. Hakîkaten ya tahrîk-i hamîyyet veya tasvîr-i necdet etmek istediği zemînlerde gösterdiği şiddet-i lisân ve hiddet-i ifâdeye bakılacak olsa insânın “kuvve-i nâtıkaya Kahramânların, Rüstemlerin a’sâb-ı iktidârını ilâve” ettiğine kâil olacağı gelir.

Hele iltizâm-ı hasm husûsunda gösterdiği iktidârını kendisinden evvel gelen üdebâ içinde Âkif Paşa merhûmdan başkasında göremedik.

Tezyîf-i mu’arız ve terğîm-i ünûf yolunda ibdâ’ ettiği ta’bîrât insânı hayrân eder.

Maksadımız o fehâme-i edebîn âsârından numûne göstermek değil, âsâr-ı irfânına olan hayret ve meftûniyetimizi göstermektir. Hiç şübhe etmeyiz ki Kemâl’in makâlât-ı hikemiyye ve edebiyesi kendisi gibi az vakit içinde fenâ bulmak değil, kendisi âlem-i ebediyette gunûde-i hâk-i sükûn oldukça hâfizadan hâfizaya intikâl ile ihyâ-yı kurûn ederek ilâ kıyâmü’s-sâ’e devâm edip gidecektir.

[16] Bu hârîka-i fitratın yazı yazmakta gösterdiği iktidâr-ı tenevvü bir ferde görülmüş hasîsalarından değildir. Altı yüz senelik edebiyâtımız içinde bir hayli âsâr-ı kalem gördük. Mecbûl oldukları fazl u irfân sâikasıyla zamânlarında her biri bir vâdi-yi edeb tutmuş olan fuzelâ-yı eslâfdan birçoğunu yalnız bir tavr ile neşve-yâb-ı feyz u ma’rifet bulduk. Ketm-i hakikat etmiyoruz ya. Kütübhâne-i eslâf elhamdülillâh meydânda duruyor. Tahkîk ve taharrî hâssası da ashâb-ı tetebbu’dan nez’ olunmadı. Arasınlar, bulsunlar, göstereyinler. Biz de Kemâl’e müdânî veya mukaddem bir münşîmiz daha bulunduğunu idrâk ile iftihâr edelim.

Kemâl’in en büyük hâssası meslek-i edebde iltizâm ettiği fikr-i hakîkati

mu'âsırlarının kalbine ilkâ edecek tarzda yazı yazması idi. Bu sebeple cidd ü hezelden hangi yola girdiyse (ta'bir ma'zûr ola) moda oldu. Herkes o yolu iltizâm ve taklîde başladı. Kendisi ise ittihâz ettiği tarzların hiç birinde kendisinden geri kalmadı. İktidârını her birinde müsâvî olarak gösterdi. Tekellûfât-ı lafziyyeden berî olmak şartıyla bir de nesr-i şâ'irâne çıkardı.⁴³ Nazmda ise Arab ve Garb yolunda en evvel şî'r söyleyen o idi.

[17]Kemâl'in kalemi hiç bir vakit hiç bir sebeple vâsıta-i seyyiât olmamış ve hiç bir vakit hiç bir sûretle hilâf-ı vicdân neşriyyâtında bulunmamıştır. Devlet ve milletine olan muhabbeti ve onun azamet ve i'tilâ-yı şânına münhasır bulunan meftûniyyeti hiç bir vatanperverde görülmüş derecelerde değildir.

Bâ-husûs ekser neşriyyâtında hissiyât-ı dîniyyesi dînsizlere bile meyelân-ı îmân verecek bir belâgat-ı beyân ile tasvîr ederdi. *Emir Nevrûz* ile *Salahaddîn Eyyûbî* terceme-i hâllerini o iki sâhib-i cihâdın hidemât-ı dîniyyedeki ikdâmât-ı fedâkârânelerine meftûniyyetinden dolayı yazmıştır.

Hakikat-ı hâlde dahi *Emir Nevrûz*'u yazışı müşârünileyhi yedi yüz sene sonra ihyâ kabilindendir. Çünkü sanâyi'-i bedî'îyye nâmına ihtiyâr ettiği şakşaka-zenlikleri bu asırda tahammül olunur belâlardan olmayan (Vâsıf'ı) okuyup da öyle bir server-i dîni mu'âsırînine bildirmek, bayağı şevk-sitân içinde cevher bulup çıkarmak kabilindendir.

Servet-i efkâr, ihtişâm-ı elfâz, halâset-i beyân, şiddet-i ifâde gibi havass-ı edebiyede âdetâ icâd-ı kelâm derecesinde bir kudreti hâiz idi. Yazdığı kelimeler, kullandığı lafızlar müntehîleri değil mübtedîleri bile lûgat karıştırmaya mecbûr etmeyecek derecelerde elfâz-ı me'nüsedan iken, onun mîzâb-ı kaleminden revân olunca bir tenâsüb bir insicâm-ı fevkal'ade peydâ ederdi. İşte hakâyık-ı fikriyyeyi [18] tasvîrden ibâret olan mesleğinin isâbet ve selâmetine -letâfeti elfâzda arayanlara karşı-ikâme edeceğimiz bürhânların birisi de bu üslûbudur.

Şurası muhakkaktır ki mensûb olduğu milletin fitratında mündemic olan irfân-ı cibillîyi asrımızın kemâlat ve fezâiline muvâfık bir tavra taklîb için yirmi senelik bir mücâhade-i edebiyesi kifâyet eylemiştir. Bu cihetle bir kıt'a-i meşhûresinde:

“Ölürsem görmeden millette ümmîd ettiğim feyzi

Yazılsın seng-i kabrimde vatan mahzûn ben mahzûn”

kavliyle izhâr ettiği nâle-i me'yûsiyyet yalnız kâilinin gaybûbet-i ebediyyesinden dolayı vâridir.

Yoksa:

“Vezâif cân u tendendir mukaddem

Bize ef'âlimizdir rûh-u a'zam

Ölürsek de kim eyler hüzn ü mâtem

Değer toprağımız bir böyle âlem

Neler ettik alâ rağm-ı zamâne”

muhammesinde i'lân eylediği fedâkârî-i hamîyyet ve iddî'â-yı liyâkat fikirlerinin ki ümmîd ettiği feyzin mukaddemâtındandır. Kemâl'in vefâtından sonra dahi kâbil-i zevâl olmayacağını isbâta kalkışmak zâiddir.

[19]Arabi'de, Fârisi'de edebiyâtdan meşhur olup da görmediği kitâb yok idi

⁴³ Tiyatrolar ile hikâyelerinin ba'zı parçaları bâ-husûs Marmara'nın ta'rifini nâtik olan makâle-i meşhûresiyle iki Midilli mektûbu bu yolda yazılmış şeylerdendir.

dense mübalağaya haml edilmemelidir.

Bâ-husûs kuvve-i hâfızası fitratın kendisine râyegân kıldığı havass-ı âliyyenin birincilerinden ma'dûd olacak derecelerde fevkal'ade bulunduğundan bir kere manzûr veya mesmû'u olup da hıfz ettiği şeyleri unutmak şânından değil idi.

Cidd ü hezelden olmak üzere hıfzında Türk, Arab, Acem ve Fransa lisânlarından söylenmiş beş binden ziyâde ebyât-ı müntehabe var idi.

Kâh Firdevsî'nin bir dâsitânını Rüstemâne bir tavr-ı celâdetle, kâh *Mu'allakât-ı Seb'â*'dan bir kasîdeyi hemân kendisinin nazm ettiğine ihtimâl verilecek bir tarz-ı fesâhatle ve kâh Örfî veya Nef'î'den bir manzûmeyi o iki şâ'irin mahsûsâtından olan bir lisân-ı metânetle ezberden okurdu.

Hele bizce isimleri işitilmemiş Osmânî şâ'irlerinden yüzden ziyâdesinin gazel ve beyitleri onun hıfzında idi.

Almanya'nın, İngiltere'nin hâsılı akvâm-ı fâzıladan herhangiisinin olursa olsun, siyâsiyyât ve edbiyyâtından olup da Fransız lisânına tercüme ve nakl olunmuş âsâr-ı meşhûresini hemân kâmilten okumuştur.

Bunlardan başka fıkıh gibi, kelâm gibi iki fenn-i celîle de mensûb [20] ve onlara müte'allık mesâil-i gâmizanın ekserisini mütefehhim idi.

Hele târihte zamânımızda bir ikincisini görmediğimizi hiçbir vakit iddi'adan geri durmayız.

Avrupa'dan avdetten sonra *Şerh-i Mevâkıf*'ı tercümeyle başlamış ve üç beş faslı yazmıştır.

Paris'te bulunduğu zamân hukûk allâmelerinden (Emil Akola)dan fenn-i hukûk ve idâreyi tahsil ettiği gibi bilhassa ekonomi politikle de işigâl eylemiştir. Âsâr-ı münteşiresi şunlardır:

Terâcim-i Ahvâlü'd-dîn:

Salahaddîn-i Eyyûbî-Yavuz Sultan Selîm-Fâtih-Emîr Nevrûz (Üçüncü def'a olarak mü'ellifi tarafından tekrar tashîh ve tab' olunmuştur)

Tiyatro ve Hikâyeleri:

Vatan, (Alman ve Rus ve Fransa lisânlarına dahi tercüme olunmuştur) *Gülnehâl -Âkîf Bey* (sonradan tashîh edilmiştir) *Zavallı Çocuk*, *İntibâh*, *Cezmî*.

Risâleleri:

Devr-i İstîlâ, *Bârîka-i Zafer*, *Kanije*, *Hikmetü'l-Hukûk*, *İrfân Paşa'ya Mektûb*, *Me Prizon Muâhezesi*, *Tahrîb*, *Ta'kîb*, *Mukaddeme-i Celâl*, *Bahâr-ı Dâniş*, *Muntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr*.

[21]Makâlât-ı Mütenevvi'ası:

Tasvîr-i Efkâr, *Muhbir*, *İbret*, *Basîret*, *Hadîka*, *İttihâd*, *Sadâkat*, *Vakit* gazetelerinde neşr olunmuş beş yüz kadar bend-i mahsûslardır.

Hele her biri bir ders-i hikmet ve edeb olarak ahbâbına veya muhtâc-ı teşvîk gördüğü nevresîde-gân-ı edebe yazdığı mektûblar bir araya getirilecek olsa kâmûs büyüklüğünde birkaç cild kitâb olur.

Gayr-i Matbû' Âsârı:

Kara Belâ (tiyatro), *Celâleddin-i Harezmi* (kezâ)

Tercümeleri:

Jan Jak Ruso'nun *Şerâit-i İctimâ'i* (nâ-tamâm), Monteskiyo'nun *Rûhu'ş-Şerâyi'*, Bakon'un ba'zı âsârı, Volney'in *La Ruvin dö Palmir*'i.

Müşârünileyh bu eserlerinden başka vatan ve millete bir hizmet azmi ifâsıyla meşgûl idi ki o da (*Osmânlı Târîhi*) idi. Eser-i mezkûr Kemâl'in şânına lâyük ve bulunduğu devr-i terakkî ve irfânın tasavvur-u hakikat-kârânesine muvâfık olmakla beraber bu devlet-i mu'azzamanın edvâr-ı azamet ve şevketiyle teceddüd-ü kurûn ve ezmân ile inkılâb ettiği etvârı nâtık idi.

Yalnız mukaddimesi bi'set-i Muhammediyye'den zuhûr-ı Saltanat-ı Osmâniyye'ye [22]Asya ve Afrika ve Avrupa kıt'alarında tâli' ve âfil olan hükûmât-ı İslâmiyye'yi an'anesiyle şâmil olduğu haysiyetiyle bir târîh-i umûmî-i İslâm itlâkına ahrâdır. Bâ-husûs yalnız bu mukaddime bin beş yüz tabaka kâğıt üzerine yazılmıştı.

Hele (Hammer) gibi Saltanat-ı Seniyye'nin birçok inâyât ve teshîlâtına nâil olmakla beraber, cibilletinden olan redâet ve denâet⁴⁴ ilcâsıyla Devlet-i Osmâniyye'yi bin türlü azviyyât-ı sakîme ile mâhiyyet-i hakikiyyesinden tecrîd ederek cihân-ı medeniyetin bir âfet-i zî-hayâtı şeklinde tasvîre gayret eden yâdigârın isnâdât-ı garaz-kârânesi ve sâik-i mu'temide ile redd ü ibtâlde gösterdiği himmet ü hamiyet altı yüz seneden beri hâk-ber-ser-i fenâ olan ecdâd-ı izâmımızın ervâh-ı mübârekelerini tatyîb edecek derecelerde idi. Ne fâide ki bu eser-i celîl nâm-ı sulâha bürünmüş bir müfsid küşteninin bela-yı şe'ameyiyle mevki'-i intişâra vaz' edildiği gün men' edilmiştir. Ümîd-vârız ki -velev yazıldığı kadarı olsun- müverrihinin hâkine hürmeten mazhar-ı intişâr olur. Çünkü Süleymân Kânûnî'ye kadar olan dört cild-i kebiri tamâm olmuştur.

Hâtime

Kemâl'in meziyyât-ı fazl u ifrânını hakkıyla ta'rîf etmek için insânın onun kadar kurre-i iktidara mâlik bulunması iktizâ eder. Bu iktidâr ise kendisine hâss olan bahşâyîş-i kudretten idi. Bu sebeple [23]zaten aczden başka sermâyesi olan bu şâkird-i ma'rifeti o nâdire-i fitratın fezâil-i âliyyesini tasvîr için yine kendisinin bazı e'âzımın tasvîr mâhiyyetinde ibdâ' eylediği evsâf-ı mahsûsayı isti'mâlden başka çâre bulamamıştır.

Şeyh Gâlib *Hüsn ü Aşk*'in hâtimesinde:

“Esrârını Mesnevîden aldım

Çaldım velî mîrî malı çaldım”

kavliyle Cenâb-ı Mevlânâ'nın hikemiyyesinden iktibâs eylediğini anlatmak istemiştir.

Kemâl'in -kabr-i muhtereminden ne-bâşâne i'tisâb-ı fazîlete cesâret edemeyeceğimiz gibi- metrukât-ı fazl u irfânı (mâl-i mîrî) kabîlinden dahi olsa onu sirkatle değil (mâl-i mîrî gibi) siyânetle mükellefiz.

⁴⁴ Bazı baskılarda 'denâet' sözcüğü metinde yer almamaktadır. (yayınlayan notu)

İşte târîh-i edebiyesini tasvîr etmek istediğimiz bu sâhib-i dehâ on gün kadar hunâk-ı sadriye mübtelâ olarak⁴⁵ Rebî'ü'l-evvelin yirmi sekizinci Pazar⁴⁶ günü saat sekizi 20 geçerken 48 yaşında terk-i ma'rifet-hâne-i dünyâ eylemiştir.

« ماضى ماضى وجف القلم »⁴⁷

Hükmünü itmâm edince hâme-i sun'-u kadîm
Şahne-i mevt eylemez bir lâhza te'hîr-i zamân

بِسْمِ اللَّهِ الْحَيِّ الْقَيُّومِ
« كل من عليها فان »⁴⁸

[24] Ebüzziyâ Tevfik

Hâşiye

Kemâl bu devlet-i mu'azzamanın mü'essisîn-i müstakbelesinden olan Şehzâde Süleymân Paşa'nın meftûn-u hamîyyet ve şecâ'ati idi. Bu sebeple vefâtından sonra Gazi-i Müşârinileyhin kurbünde ihrâz-ı makâm etmeyi ârzû eylerdi. Binâen'aleyh vukû' bulan arz u istirhâm üzerine taraf-ı Hümâyûn Hazret-i Pâdişâhîden na'sının Sakız'dan Bolayır'a defnine müsâ'ade buyurulmuştur.

⁴⁵ Vefâtından iki gün mukaddem yazmış olduğu bir mektûbun -ki haber-i irtihâlinden üç gün sonra yedime vâsil olmuştu- hastalığıma dâir olan fıkrası şudur.

Ben on günden beri keyifsizim. Bir fenâ soğuk almış, bronşit, mide ağrısı, basur birbirine karıştı... Ağlattı. İki üç gün evvel iyiliğe yüz tutmuştum. Bugün ârizalar bütün bütün savuştu gibi görünür. Allah verse de nüks etmese. Keyifsizliğin yorgunluğu bundan ziyâde yazı yazmaklığıma meydân vermedi. Bâkî du'â Kardaşın Kemâl
Fî 17 Teşrin-i Sâni sene 304 Kemâl

⁴⁶ Bazı baskılarda 'Pazar' sözcüğü metinde yer almamaktadır. (yayınlayan notu)

⁴⁷ Geçen geçti, kalem kurudu. (Yayınlayan notu)

⁴⁸ Hayy ve Kayyum olan Allah'ın adıyla. Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır. (Ayet-i kerime meali, kaynak: Kur'ân-ı Kerim meali, Diyanet İşleri Başkanlığı)

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk, *Namık Kemal*, İslam Ansiklopedisi, c. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- AKÜN, Ömer Faruk, *Namık Kemal'in Kitap Halindeki Eserlerinin İlk Neşirleri*, Türkiyat Mecmuası, c. XVIII, İstanbul, 1976.
- Ali Ekrem, *Namık Kemal*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- CAN, Mustafa, *Namık Kemal Bibliyografyası*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.
- Ebüzziya Tevfik, *Kemâl*, İstanbul 1306.
- Ebüzziya Tevfik, *Kemâl Bey'in Terceme-i Hâli*, İstanbul, 1326.
- Ebüzziya Tevfik, *Merhûm Nâmık Kemâl Bey*, İstanbul, 1327.
- Ebüzziya Tevfik, *Numûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1308.
- ENGİNÜN, İnci, *Namık Kemal ve Tiyatro*, Doğumunun Yüzeilinci Yılında Namık Kemal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- ENGİNÜN, İnci, *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- GÖÇGÜN, Önder, *Namık Kemal*, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- KAPLAN, Mehmed, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1948.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, *Namık Kemal'in Şiirleri*, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1966.
- KUNTAY, Mithat Cemal, *Namık Kemal*, c. 2., Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
- İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. II, Haz. M. Kayahan ÖZGÜL, Ankara, 2000.
- Namık Kemal, *Celâleddin Harzemşâh*, Kânûn-i Esâsi Matbaası, Kahire, 1315.
- Namık Kemal, *Celâleddin Harzemşâh*, Kahire, 1292.
- Namık Kemal, *Terceme-i Hâl-i Emir Nevrûz*, Kitapçı Arakel, İstanbul, 1302.
- Namık Kemal, *Tahrîb-i Harâbât*, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1303.
- OKAY, M. Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- İSKENDER Pala, *Namık Kemal'in Tarihi Biyografileri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Süleyman Nazif, "Garb Edebiyatının Edebiyatımıza Te'siri", Peyâm-ı Sabâh Gazetesi, 17 Kânûn-u Evvel 1921 tarihli sayısı.
- Süleyman Nazif, *Namık Kemal*, Haz. Mehmet SAMSAKÇI, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Namık Kemal Antolojisi*, Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, İstanbul, 1942.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1988.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.
- UÇMAN, Abdullah, *Namık Kemal*, Tanzimat Edebiyatı, Koord.: İsmail PARLATIR, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014.

UÇMAN, Abdullah, *Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi*, Namık Kemal, Ed. Turan KARATAŞ-Orhan Kemâl TAVUKÇU, Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2011.